

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ МЕХАНІЗМУ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ: УКРАЇНСЬКИЙ ТА МІЖНАРОДНИЙ КОНТЕКСТ

біла церква
2022

**БІЛОЦЕРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ
АГРАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

***Концептуальні засади
механізму захисту прав
людини: український та
міжнародний контекст***

БІЛА ЦЕРКВА 2022

Рекомендовано до друку рішенням Вченої ради Білоцерківського національного аграрного університету (протокол №4 від 31.05.2022 р.)

Рецензенти:

Чистоклетов Леонтій Григорович – доктор юридичних наук, професор, професор кафедри адміністративного та інформаційного права Інституту права, психології та інноваційної освіти Національного університету «Львівська політехніка».

Бєлов Дмитро Миколайович – доктор юридичних наук, професор, професор кафедри конституційного права та порівняльного правознавства юридичного факультету ДВНЗ «Ужгородський національний університет».

Концептуальні засади механізму захисту прав людини: український та міжнародний контекст: колективна монографія / Кол. авторів. Біла Церква: Білоцерківський національний аграрний університет, 2022. 430 с.

У колективній монографії проаналізовано внесок міжнародно-правової системи захисту прав людини у розвиток нормативно-правового регулювання захисту прав людини в Україні в контексті розвитку міжнародного права, відповідності українського законодавства міжнародно-правовим нормам у сфері прав людини, а також практики застосування цих норм міжнародними та національними контрольними і правозахисними органами. Розглядається участь України у всесвітніх та регіональних міжнародних правозахисних структурах та органах.

Монографія зацікавить юристів-міжнародників, викладачів, студентів та аспірантів юридичних факультетів вищих навчальних закладів, а також практиків, усіх, хто цікавиться проблемами сучасного міжнародного права.

The collective monograph analyzes the contribution of the international legal system of human rights protection to the development of legal regulation of human rights protection in Ukraine in the context of international law, compliance of Ukrainian legislation with international human rights law, and the practice of international and national law. control and human rights bodies. Ukraine's participation in global and regional international human rights structures and bodies is considered.

The monograph will be of interest to international lawyers, teachers, students and graduate students of law faculties of higher education institutions, as well as practitioners, all who are interested in the problems of modern international law.

© Колектив авторів, 2022

© Білоцерківський національний аграрний університет, 2022

Офіційний сайт: <http://www.btsau.edu.ua/>

ЗМІСТ

<i>Передмова (Нікітенко О.І.)</i>	5
<i>Правове регулювання права особи на свободу переміщення: міжнародний та національний досвід (Бровко Н.І.)</i>	7
<i>Гене́за адміністративного судочинства в Україні (Нікітенко О.І.)</i>	44
<i>Правова природа економічних, соціальних та культурних прав: міжнародний аспект (Ковальчук І.В.)</i>	80
<i>Особливості захисту майнових та земельних прав суб'єктів господарювання у європейському суді з прав людини (Настіна О.І.)</i>	117
<i>Особливості неюрисдикційного захисту цивільних прав (Пахомова А.О.)</i>	164
<i>Право особи на безпеку: поняття, ознаки, обмеження (Макарчук В.В.)</i>	196
<i>Державна підтримка добровільного об'єднання територіальних громад в забезпеченні окремих прав в умовах сьогодення (Поляруш-Сафроненко С.О.)</i>	243
<i>Нормативно-правові гарантії забезпечення та захисту фундаментальних прав людини у європейському союзі (Мельник О.Г.)</i>	278
<i>Право на життя в системі прав людини та його співвідношення з іншими юридичними правами (Аргат Я.П.)</i>	315
<i>Проблеми впровадження механізму реалізації та захисту приватних прав (Єфремова І.І.)</i>	348
<i>Правове регулювання процедури захисту екологічних прав людини в контексті міжнародного та національного законодавства (Обіюх Н.М.)</i>	380
<i>Список використаних джерел та літератури</i>	405

НАСТІНА О.І.,

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри цивільно-правових дисциплін

ОСОБЛИВОСТІ ЗАХИСТУ МАЙНОВИХ ТА ЗЕМЕЛЬНИХ ПРАВ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ У ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СУДІ З ПРАВ ЛЮДИНИ

Застосування Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі – Конвенція)¹⁶¹ через механізм звернення до Європейського суду з прав людини сьогодні (далі – Європейський суд) є дієвим та ефективним способом захисту земельних, майнових та інших прав суб'єктів господарювання.

Передумови створення Європейського суду з прав людини

Звернімося до історії створення суду. У 1949 році була заснована Рада Європи – це міжнародна організація держав європейської спільноти, які проголосили за мету всеціле втілення демократичних принципів на континенті, згуртування народів Європи через захист прав людини, багаторівневе співробітництво у царині проголошення та дотримання з основних громадянських прав, розвитку правової культури та освіти, захисту інформації, охорони навколишнього середовища, майнових прав.

Сьогодні Рада Європи забезпечує високі стандарти захисту прав людини та громадянина в державах-членах через механізм застосування процедур Конвенції. Так, Конвенція підписана 4 листопада 1950 року десятьма європейськими державами у Римі. Цей документ став фундаментом для усього цивілізованого світу щодо комплексу міжнародно-правового регулювання в галузі прав людини, її законних інтересів, забезпечення дотримання потреб.

¹⁶¹ Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами). Офіційний вебпортал парламенту України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text

Конвенція є відправною точкою забезпечення верховенства права на шляху доступу до правосуддя для європейських держав та символом втілення загальнолюдських цінностей. Україна стала членом Ради Європи 9 листопада 1995 року і Верховна Рада України ратифікувала Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та усіх існуючих на цей час Протоколів до неї.

Україна зі вступом до Ради Європи 9 листопада 1995 року, ставши повноправним її членом, підписала Конвенцію. З набранням Конвенцією чинності для України, після її ратифікації Верховною Радою 17 липня 1997 року наша держава визнала для себе обов'язковою юрисдикцію Європейського суду. В Україні було запроваджено механізм гармонізації правової системи нашої держави з нормами й стандартами Ради Європи.

За час набрання чинності Конвенцією і до сьогодні прийнято 11 Протоколів, які визнаються її невід'ємною частиною. Протоколи значно покращили міжнародно-правовий механізм дотримання гарантованих прав і свобод людини. Конвенція та Протоколи до неї стали унікальними міжнародними інструментами широкого спектру, які реальної захищають та відновлюють порушені громадянські, політичні, майнові права. Саме завдяки ефективному праву на індивідуальне звернення за захистом порушених прав, суб'єкти господарювання мають рівне право відстоювати свої права у міжнародній інституції.

Конвенція за юридичною природою є обов'язковим міжнародним правовим договором, який запровадив систему наднаціонального контролю за дотриманням прав людини на внутрішньодержавному рівні, включно щодо захисту майнових прав суб'єктів господарювання.

Майнові права й свободи підприємців, передбачені Конвенцією, стосуються найважливіших сторін ведення бізнесу. Головні з них – право на захист майнових та земельних прав, неприпустимість притягнення до покарання без закону.

Важливо, що Європейський суд функціонує на постійній основі з метою забезпечення виконання Високими Договірними Сторонами зобов'язань за

Конвенцією. Її юрисдикція визнана обов'язковою всіма державами-учасниками й поширюється на всі спори, що пов'язані із застосуванням і тлумаченням норм Конвенції та Протоколів до неї в національних правових системах. Так, Європейський суд виносить свої рішення, керуючись нормами Конвенції і практикою застосування своїх попередніх рішень, заснованих на неухильному виконанню державами-учасниками Конвенції її норм.

Рішення Європейського суду є обов'язковими для держав-учасниць Конвенції, а контроль за їх виконанням паралельно із Європейським судом здійснює Комітет Міністрів Ради Європи. Крім того, на запит Комітету Міністрів Європейський суд надає консультативні висновки з питань права щодо тлумачення і застосування норм Конвенції, що доволі часто використовують підприємці, готуючись до звернень до Європейського суду.

Право на звернення до Європейського суду у разі порушення державою Україна, органами влади, місцевого самоврядування чи посадовими особами норм Конвенції надається усім громадянам та юридичним особам, хто перебуває під юрисдикцією України. Також відзначимо, що це право передбачене ст. 55 Конституції України ¹⁶², яка надає можливість звернення за захистом своїх порушених прав до судових установ міжнародних організацій після використання особою національних засобів захисту.

Звернімося до процедур, врегульованих Конвенцією. Перш за все, відповідно до ст.ст. 34, 35 Конвенції Європейський суд приймає заяви (скарги) від окремих (індивідуальних) заявників, груп осіб, юридичних осіб, неурядових організацій чи окремих держав у разі порушення положень Конвенції країнами, які визнали юрисдикцію Європейського суду. Саме тому для суб'єктів господарської та підприємницької діяльності Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та звернення до Європейського суду з прав людини дозволяють порушувати питання захисту їх майнових прав.

¹⁶² Конституція України. Офіційний вебпортал парламенту України.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>

Правові проблеми захисту земельних та майнових прав фізичних та юридичних осіб у міжнародних судових інстанціях наразі є малодослідженими. Разом з тим, значний внесок у дослідження окремих аспектів щодо захисту майнових та земельних прав суб'єктів господарювання зробили такі українські вчені як Беяневич О.А., Васильєв С.В., Головань І.В., Загнітко О.П., Кравчук С.Й., Притика Д.М., Роїна О. М., Саніахметова Н.О., Шуміло І.А., Щербина В. С. та інші.

Реалізувати право на звернення до Європейського суду можна у випадку, якщо Конвенція встановлює і гарантує права підприємців. Науковці вказують на загальні, організаційні та майнові гарантії прав підприємців ¹⁶³.

Гарантії та способи захисту майнових та земельних прав

Розглянемо загальні гарантії. Ця група передбачає, що держава гарантує усім підприємцям, незалежно від обраних ними організаційних форм підприємницької діяльності, рівні права та рівні можливості для залучення і використання матеріально-технічних, фінансових, трудових, інформаційних, природних та інших ресурсів. Важливо, що збитки, завдані підприємцю внаслідок порушення громадянами чи юридичними особами, органами державної влади чи органами місцевого самоврядування його майнових прав, мають відшкодовуватися відповідно до порядку, визначеного національним законодавством. Таким нормативно-правовим актом є Господарський кодекс України та інші акти. Тобто, національне законодавство у загальному передбачає і гарантує застосування належного механізму захисту прав підприємців.

Щодо майнових гарантій. Ця група гарантій передбачає, що держава гарантує недоторканність майна і забезпечує захист майнових прав підприємця. Вилучення державою або органами місцевого самоврядування у підприємця основних і оборотних фондів, іншого майна допускається відповідно до статті 41 Конституції України на підставах і в порядку, передбачених законом.

¹⁶³ Деревянко Б. В., Туркот О. А. Захист прав суб'єктів господарювання: навчальний посібник. Львів : Ліга-Прес, 2019. С.78.

Наступна група гарантій – це соціальні гарантії. Ця група гарантій передбачає, що юридична особа, підприємець або громадянин, який працює у підприємця по найму, у передбачених законом випадках може бути залучений до виконання в робочий час державних або громадських обов'язків, з відшкодуванням підприємцю відповідних збитків органом, який приймає таке рішення. Спори про відшкодування збитків підприємцям вирішуються судом. Завдяки вказаним трьом групам гарантій у спеціальному національному законодавстві визначаються правила ведення господарської діяльності, захисту підприємницьких інтересів у суді, в адміністративному, цивільному чи господарському порядку, правила щодо володіння, користування і розпорядження майном, використання прибутків, майнових прав тощо, що корелюється з Конвенцією і створює можливості захисту прав у Європейському суді.

Звернення суб'єктів господарювання до Європейського суду захистом своїх земельних майнових прав неможливе без використання усіх законодачо передбачених національних способів захисту. Розглянемо наукові підходи щодо розуміння окремих з них.

Основними способами захисту прав власності суб'єктів господарювання є речово-правові способи, спрямовані на захист від безпосередньо неправомірного впливу будь-яких осіб (віндикація)¹⁶⁴. Віндикаційний позов – це позов неволодіючого власника до незаконно володіючого не власника про витребування свого майна в натурі. Він пред'являється у випадку, коли власник втрачає правомочність володіння своєю річчю і вимагає повернення власного майна з чужого незаконного володіння. Віндикаційний позов пред'являється до господарського суду.

Суб'єктом, який має право на пред'явлення віндикаційного позову є власник майна або титульний власник, а суб'єктом, зобов'язаним повернути майно, є незаконний набувач майна, яке знаходиться у нього на час пред'явлення

¹⁶⁴ Науково-практичний коментар до Господарського кодексу України / за заг.ред. Теліпко В. Е. Молдаван В. В. Київ : Центр учб. літератури, 2011. С 179.

позову. Метою віндикаційного позову є відновлення порушеного володіння на індивідуально-визначену річ. Оскільки предметом віндикаційного позову може бути тільки індивідуально-визначена річ, то власник має право вимагати повернення саме тієї речі, на яку він має право власності та яку він втратив, а не подібного майна.

Індивідуально-визначена річ є юридично незамінною, й тому її загибель приводить до втрати власником права на віндикаційний позов. Він може вимагати тільки відшкодування збитків, заподіяних загибеллю речі. До відсутності предмета віндикації повинні прирівнюватися і значно змінені речі. Наприклад, коли автомобіль було викрадено у власника та за підробними паперами продано новому власнику, який на підставах, не заборонених законом, переобладнав цей автомобіль зі зміною кузова, двигуна тощо. У цьому випадку також слід вважати, що предмет віндикації відсутній. Майно може вибути з володіння власника або особи, якій воно було передано власником у володіння, без їхньої волі іншим шляхом у дуже рідких випадках.

Право володільця (як добросовісного, так і недобросовісного) вимагати від власника відшкодування проведених ним необхідних витрат є самотійним суб'єктивним правом¹⁶⁵. Це право існує і в тому випадку, коли відсутні доходи, які мав би стягнути з володільця власник майна.

Віндикаційний позов може пред'являти будь-який власник (громадянин, суб'єкт господарювання чи держава) відносно будь-якого майна, що вибуло з його володіння, за виключенням грошей та цінних паперів на пред'явника від добросовісного набувача. Це правило стосується всіх видів грошових знаків, які мають обіг у державі, а також цінних паперів на пред'явника, які вільно обертаються (акції, облігації, казначейські зобов'язання, ощадні сертифікати, векселя).

Негаторний позов може бути пред'явлено у випадку створення умов, що перешкоджають нормальному здійсненню власником своїх правомочностей за

¹⁶⁵ Деревянко Б. В., Туркот О. А. Захист прав суб'єктів господарювання: навчальний посібник. Львів : Ліга-Прес, 2019. С. 235.

користуванням та розпорядженням своїм майном, хоч би порушення і не були поєднані із позбавленням володіння річчю.

Сторонами за негаторним позовом є власник та третя особа, що перешкоджає своїми протиправними діями нормальному здійсненню власником своїх правомочностей. Власник майна має право вимагати усунення будь-яких перешкод у здійсненні його прав протягом усього часу існування цих правопорушень. Власник має можливість пред'явити до суду позов і в тих випадках, коли його право власності порушується на законних підставах. Коли власник не згодний із цим рішенням, то воно не може бути виконано до вирішення спору судом. При розгляді спору вирішуються також усі питання відшкодування власникові завданих збитків¹⁶⁶.

Віндикаційними та негаторними позовами вичерпуються основні засоби захисту права власності. Також захист права власності здійснюється і в тих випадках, коли позов про усунення перешкод у користуванні або розпорядженні майном (а також про витребування майна з чужого незаконного володіння) – тобто негаторний або віндикаційний позов пред'являється не безпосередньо власником, а титульним володільцем – тобто особою, яка володіє майном у силу закону або договору із власником.

У контексті захисту земельних та майнових прав підприємців у Європейському суді важливо розуміти контекст реалізації права на захист у національному законодавстві.

Відповідно до чинного законодавства, кожний суб'єкт господарської діяльності має право на захист своїх прав і законних інтересів, як передбачено у ст. 20 Господарського кодексу України Господарський кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 року № 436- IV. Відповідно до ст. 15 Цивільного кодексу України¹⁶⁷ кожна особа, у разі порушення, оспорювання або ж невизнання свого цивільного права має право на його захист. Також зазначеному

¹⁶⁶ Деревянко Б. В., Туркот О. А. Захист прав суб'єктів господарювання: навчальний посібник. Львів : Ліга-Прес, 2019. С. 94.

¹⁶⁷ Цивільний кодекс України. Офіційний вебпортал парламенту України. Цивільний кодекс України. Офіційний вебпортал парламенту України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>

праву відповідає зазначений у ст. 13 Конституції України обов'язок держави забезпечувати захист прав усіх суб'єктів господарювання.

Неюрисдикційні способи захисту майнових та земельних прав

Господарський кодекс України¹⁶⁸ не надає чіткого визначення форми захисту прав та законних інтересів суб'єктів господарювання. Він містить лише перелік способів захисту, який не є вичерпним. У ч. 3 ст. 20 вищезазначеного кодексу міститься відсилочна норма, у якій зазначено, що порядок захисту прав суб'єктів господарювання та споживачів визначається цим кодексом та іншими законами. Варто зазначити, що саме цей порядок визначається здебільшого процесуальним законодавством, а саме Господарським процесуальним кодексом, Кодексом адміністративного судочинства та Цивільним процесуальним кодексом, а також у цьому переліку мають місце такі законодавчі акти як ЗУ «Про третейські суди», ЗУ «Про захист економічної конкуренції» та інші. Форми захисту прав та інтересів суб'єктів господарювання можуть здійснюватися як в судовому так і в адміністративному порядку. Проте не можна не згадати такий спосіб правового захисту як самозахист, який має місце у випадках, коли особа, що здійснює господарську діяльність самостійно використовує права надані їй законом або передбачені відповідним договором. Законний самозахист можна визначити як реалізацію суб'єктивного права власними засобами, без звернення до органів публічної влади. Змінюючись із плином часу самозахист залишається неюрисдикційною формою захисту прав та інтересів, що є альтернативою юрисдикційним¹⁶⁹.

Правовий захист, окрім самозахисту, неможливий поза діяльністю суду або іншого уповноваженого органу для належного захисту у майбутньому майнових та земельних прав у Європейському суді¹⁷⁰. Характерними ознаками позасудового захисту прав суб'єктів господарювання є: здійснення суб'єктами господарювання самостійно або через уповноважені органи (особи); виключення

¹⁶⁸ Господарський кодекс України. Офіційний вебпортал парламенту України.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text>

¹⁶⁹ Науково-практичний коментар Господарського кодексу України / за заг. ред. Мамутова В.К. Київ : Юрінком Інтер, 2004. С 426.

¹⁷⁰ Неюрисдикційні форми захисту прав та інтересів суб'єктів господарювання: монографія / за заг. ред. Долинської М.С. Львів : ТОВ «Гал. вид. спілка», 2020. С. 68.

участі державного суду; складання із сукупності форм, засобів та заходів правового та організаційно-процедурного характеру; мета – забезпечення належної реалізації прав, захист та відновлення порушених прав суб'єктів господарювання ¹⁷¹.

Найпоширенішою в юридичній науці є класифікація форм захисту прав на юрисдикційні та неюрисдикційні (неюрисдикційні), тому погоджуємось з О. Белянєвич¹⁷², яка говорить про те, що неюрисдикційна форма захисту порівняно із юрисдикційною є «другорядною», «неповноцінною» і може нехтуватися правозастосувачем, або про пріоритетність юрисдикційної форми тощо немає жодних підстав, враховуючи, що відповідно до закону (ст. 20 ЦК України) право на захист особа здійснює на свій розсуд.

Якщо відновлення порушеного права проведене самим порушником, то воно є добровільною компенсацією збитку і не може вважатися правовим захистом. Відзначимо, що у випадку використання неюрисдикційних форм самозахисту земельних та майнових прав, суб'єкт господарювання не буде мати можливість звертатись до Європейського суду.

Проблема забезпечення захисту земельних майнових прав суб'єктів господарювання в сучасних умовах європейської інтеграції набуває особливої наукової та практичної уваги. Реальні можливості захистити земельну власність через європейську правозастосовчу практику створюють міжнародно-правові гарантії реалізації майнових прав українських підприємців, адже саме на рівні норм Конституції України закріплено зобов'язання держави щодо захисту конкуренції в підприємницькій діяльності.

Проблема правового захисту підприємців та інших господарських організацій давно порушується в юридичній літературі. Наукова дискусія щодо ефективності судових, позасудових, європейських механізмів захисту є гострою. Саме тому гарантії і способи захисту прав і законних інтересів суб'єктів господарювання об'єднують у собі дві групи.

¹⁷¹ Іванюта Н.В. Позасудові форми захисту прав та вирішення господарських спорів. Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2018. Т. 1, № 49. С. 172.

¹⁷² Белянєвич О. Про форми захисту прав суб'єктів господарювання. Українське комерційне право. 2007. № 8. С. 65.

Захист прав суб'єктів підприємницької діяльності регулюється і гарантується нормами цивільного і господарського права¹⁷³. Однак проблемою є правильний вибір способів захисту своїх прав та ефективного використання і застосування передбачених законодавством засобів захисту, таких, які створюють реальні можливості запобігти, припинити, усунути порушення прав і у випадку необхідності звернути запит на захист до Європейського суду, адже використання у належний спосіб національних засобів захисту перед зверненням у європейські судові інституції є необхідною умовою звернення до Європейського суду.

Права суб'єктів підприємницької діяльності порушуються через незаконне втручання в їхню діяльність державних органів, особливо органів державної податкової служби та інших контролюючих органів. У структурі вирішення спорів традиційно фіксують спори земельного та майнового характеру: про укладання, зміну та розірвання договорів оренди земельної ділянки, суперфіцію, емфітевзису; спори про визнання недійсними актів державних та інших органів, підприємств або організацій щодо земельних та майнових рішень щодо підприємств; відшкодування майнової шкоди, шкоди діловій репутації тощо.

Для повноти наукового дослідження важливо розуміти, що окрім Європейського суду є багато інших міжнародних установ, куди можна адресувати питання порушення майнових, земельних та інших прав.

Міжнародні організації та установи захисту прав

Схематично всі правозахисні міжнародні організації можна розподілити на дві групи: універсальні та регіональні¹⁷⁴. Універсальні правозахисні механізми – це органи й організації, які поширюють свою діяльність на увесь світ, незалежно від державних і регіональних кордонів. Ці механізми тією чи іншою мірою пов'язані з основною міжнародною організацією світу – ООН. І це не випадково:

¹⁷³ Господарський кодекс України : науково-практичний коментар / за ред. Харитонові О.І. Харків : Одіссей, 2016. С. 534.

¹⁷⁴ Міжнародні механізми захисту прав людини. Право громадян України на звернення до конвенційних органів з захисту прав людини. | Адвокат Шатарська Таміла Назімівна. Адвокат Шатарська Таміла Назімівна | Рівність прав не у тому, що всі ними користуються, а в тому, що всім вони надані. URL: <https://www.shatarska.in.ua/2-mizhnarodni-mexanizmi-zaxistu-prav-lyudini-pravo-gromadyan-ukraini-na-zvernennya-do-konvencijnix-organiv-z-zaxistu-prav-lyudini/>

по-перше, її членами є майже всі держави світу, по-друге, відповідно до Статуту ООН однією з основних цілей діяльності цієї організації є «утвердження віри в основні права людини, у гідність і цінність людської особистості».

Статут зобов'язує головний орган ООН – Генеральну Асамблею ООН – приділяти особливу увагу захистові прав людини. У 1948 р. вона прийняла Всезагальну декларацію прав людини, а після цього цілу низку міжнародно-правових актів, які торкаються різноманітних аспектів правозахисної діяльності (про громадянські, політичні, культурні права, заборону геноциду, апартеїду, расової дискримінації тощо). Питання прав людини розглядають в Головних комітетах Асамблеї, а також у її допоміжних органах (наприклад, у спеціальних комітетах з дискримінації, проти апартеїду тощо).

Серед інших основних органів ООН особливу роль у захисті прав людини відіграє Економічна і Соціальна Рада (ЕКОСОС), яка під керівництвом Генеральної Асамблеї координує економічну і соціальну діяльність ООН, у тому числі, як зазначено в Статуті, готує «рекомендації з метою поглиблення поваги і дотримання прав людини й основних свобод для всіх». Однак, незважаючи на широкі повноваження і ту важливу роль, яку відіграють у міжнародних відносинах головні органи ООН, основні функції щодо захисту прав людини виконують спеціалізовані правозахисні органи й організації.

Отже, всі універсальні правозахисні органи поділяють на три види:

- 1) Постійні органи, що є частиною апарату ООН – Комісія ООН з прав людини та її експертний орган – Підкомітет по запобіганню дискримінації та захисту прав меншин. Ці органи, а також Комісія становища жінок, створені в рамках ЕКОСОС для виконання його повноважень в галузі захисту прав людини. У рамках іншого основного органу ООН – Секретаріату, створений Центр прав людини, розташований в Женеві і Управління Верховного Комісара ООН у справах біженців. Останньою за часом була створена в 1993 р. посада Верховного Комісара ООН з прав людини.

- 2) Органи, створені згідно з міжнародними угодами, укладеними під егідою ООН. У рамках ООН було розроблено безліч міжнародних договорів про

захист прав людини, що розвивають положення Всезагальної декларації, щодо окремих груп прав чи окремих прав, закріплених у ній. Однак, якщо Декларація прав, як ми пам'ятаємо, формально не є ні для кого обов'язковою, але стала такою фактично для всіх держав, то вищевказані договори юридично обов'язкові для виконання державами, але тільки тими, котрі їх підписали і ратифікували. Це насамперед стосується затвердженого в 1966 р. Пакту про громадянські та політичні права і про соціальні й економічні права (перший набув чинности 23 березня 1976 р., а другий – 3 січня 1976 р.). Ці документи (а також Протоколи до Пакту про громадянські і політичні права), разом із Всезагальною Декларацією складають основне джерело міжнародного права в галузі захисту прав людини – Міжнародний білль про права людини.

Окрім Пактів під егідою ООН були розроблені: Конвенція про ліквідацію усіх форм расової дискримінації, Конвенція про запобігання катуванням та іншому жорстокому, нелюдському або такому, що принижує гідність поведженню чи покаранню, а також безліч інших договорів. На виконання усіх цих угод були створені: Комітет ООН з прав людини (не плутати з Комісією ООН), Комітет з економічних, соціальних і культурних прав, Комітет з расової дискримінації, Комітет проти катувань тощо.

3) Спеціалізовані установи Організації Об'єднаних Націй. У відповідності зі ст. 57 і 63 Статуту ООН із Організацією пов'язані різні установи, створені міжурядовими угодами в галузі економіки, соціальних відносин, культури, освіти, охорони здоров'я та ін. Спеціалізовані установи є постійно діючими міжнародними організаціями, які працюють на підставі власних статутів і угод з ООН. Сьогодні існує 16 таких організацій. Однак далеко не всі ці установи займаються правами людини. Для тих, що здійснюють правозахисну діяльність, вона не є основною, а впливає із загальносоціальної спрямованості їх діяльності і, відповідно, лише доповнює її. До таких установ відносяться насамперед Міжнародна Організація Праці (МОП) і Організація Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури (ЮНЕСКО)¹⁷⁵.

¹⁷⁵ Міжнародні механізми захисту прав людини. Право громадян України на звернення до конвенційних органів з захисту прав людини. | Адвокат Шатарська Таміла Назімівна. Адвокат Шатарська Таміла Назімівна | Рівність

Регіональною міжнародною організацію називають, якщо її учасниками є держави, розташовані в межах певного регіону земної кулі, наприклад, Європи, Африки чи Південної Америки.

Міжамериканська система діє в рамках Організації Американських Держав і представлена Міжамериканською комісією з прав людини і Міжамериканським судом з прав людини. Міжамериканський суд не вчинив якогось значного впливу на формування регіональних стандартів прав людини, розглянув за 40 років існування ледь більше 10 справ. Уся правозахисна діяльність лягла, таким чином, на Комісію, в яку можуть звертатися зі скаргою будь-які фізичні особи, групи, особи чи недержавні організації. Комісія вживає заходів до досягнення дружнього врегулювання, а якщо це не вдалося, – вона приймає висновок у справі. Ці висновки мають велику моральну вагу, їх, як правило, враховують держави, обвинувачені в порушеннях прав людини.

Африканська система складається з Африканської комісії прав людини і народів, що є органом Організації Африканської Єдності. Вона діє на підставі Африканської хартії прав людини і народів. Комісія заслуховує кожні два роки звіти держав про законодавчі й інші заходи для захисту прав людини. Комісія з цього приводу формулює судження і пропозиції. Також вона розглядає заяви громадян і недержавних організацій про масові і систематичні порушення прав людини. По них Комісія готує свої висновки для вищого органу ОАЕ – Асамблеї глав держав і урядів.

Європейська система захисту прав людини найрозгалуженіша і найдієздатніша. Система діє в рамках Ради Європи, членом якої Україна є від 1995 року. Європейський правозахисний механізм заснований на низці договорів, основним серед них є Європейська конвенція захисту прав людини й основних свобод. Крім неї, у рамках Ради Європи розроблені Європейська соціальна хартія, Європейська конвенція прав меншостей, Європейська конвенція прав дитини, Європейська конвенція запобігання катуванням.

прав не у тому, що всі ними користуються, а в тому, що всім вони надані. URL: <https://www.shatarska.in.ua/2-mizhnarodni-mexanizmi-zaxistu-prav-lyudini-pravo-gromadyan-ukraïni-na-zvernennya-do-konvencijnix-organiv-zaxistu-prav-lyudini/>

Головний європейський правозахисний орган – Європейський суд прав людини – має одну відверту перевагу перед більшістю сучасних правозахисних організацій – його рішення обов’язкові для держав, що приєдналися до Конвенції захисту прав і свобод. У результаті, рішення Європейського суду впливають на формування не тільки європейських, але і світових стандартів прав людини, і навіть на відповідну законодавчу практику багатьох цивілізованих держав.

Крім суду, при Раді Європи діють Європейський комітет з прав меншин, Комітет незалежних експертів по соціальних і економічних правах, Європейський комітет запобігання катуванням. Повноваження цих органів непорівнянні з повноваженнями суду.

Можна виділити три групи органів, які захищають громадянські та політичні права і свободи, які захищають економічні, соціальні та культурні права і які здійснюють комплексний захист прав і свобод. Організації, що працюють із громадянськими і політичними правами, іноді можуть приймати від громадян держав-учасниць відповідних конвенцій індивідуальні скарги на порушення прав, перелічених у цих договорах. Розгляд міжнародними органами таких звертань відбувається в рамках квазісудових процесів, і в деяких випадках за результатами розгляду можуть прийматися обов’язкові для держав рішення. Органи, які захищають соціальні права, можуть приймати висновки після розгляду окремих порушень, і ті справи, які «гідні особливої уваги», скеровувати у вищі інстанції (крім механізму захисту прав профспілок у рамках Міжнародної Організації Праці). Таке ставлення до захисту соціальних і економічних прав породжене двома причинами. По-перше, тим, що недотримання громадянських і політичних прав може призвести до фізичної неможливості існування людини (право на життя), до її рабського чи підневільного існування, чи неможливості існування демократичного режиму в державі (виборчі свободи, незалежність суду тощо).

По-друге, більшість громадянських і політичних прав є негативними, тобто для їх реалізації державі досить їх не порушувати, у той час як забезпечення соціальних і економічних прав вимагає від держави витрати певних коштів. Саме

тому, згідно із ст.2 Пакту про громадянські та політичні права, держави-учасниці зобов'язуються вжити усіх необхідних заходів, у тому числі законодавчих, для здійснення прав людини, зазначених у цьому міжнародному договорі¹⁷⁶. Тоді як у відповідності зі ст.2 Пакту про економічні, соціальні і культурні права держави повинні вжити в максимальних межах наявних ресурсів заходи задля того, щоб забезпечити поступове здійснення прав і свобод, визнаних у Пакті.

Більшість міжнародних інстанцій зосереджені на загальному нагляді за станом прав людини в державах, які підписали міжнародні угоди, на основі яких ці організації працюють. Таке спостереження полягає у заслуховуванні періодичних доповідей держав, перевірках на місцях. Скарги чи петиції про порушення прав людини, які надходять у такі організації, використовують для формування уявлення про загальну ситуацію, яка склалася в сфері захисту прав людини у відповідній державі. Тобто такі органи не розглядають кожне повідомлення про порушення прав, а намагаються з'ясувати загальну картину. Багато міжнародних механізмів облаштовані так, що вони можуть безпосередньо реагувати тільки на масові чи систематичні порушення прав тими чи іншими державами, скарги ж на одиничні випадки порушень враховуються лише як ще один штрих до загальної ситуації захисту прав людини в окремих державах. Вони діють у рамках процедур «скарг до роздумів», коли відповідний орган не прагне до виправлення кожного порушення прав людини, про які йому повідомляють. Скарги, які надходять до нього, він оцінює на предмет визначення того, наскільки те чи інше порушення торкається всього населення держави, скарги втрачають свою індивідуальність і збираються в масиви даних, які згодом використовують для рішення питання про необхідність, методи й обсяг втручання. Заявник при цьому, як правило, не має ніякої офіційної можливості довідатися про долю своєї заяви.

¹⁷⁶ Міжнародні механізми захисту прав людини. Право громадян України на звернення до конвенційних органів з захисту прав людини. | Адвокат Шатарська Таміла Назімівна. Адвокат Шатарська Таміла Назімівна | Рівність прав не у тому, що всі ними користуються, а в тому, що всім вони надані. URL: <https://www.shatarska.in.ua/2-mizhnarodni-mexanizmi-zaxistu-prav-lyudini-pravo-gromadyan-ukraïni-na-zvernennya-do-konvencijnix-organiv-z-zaxistu-prav-lyudini/>

Переважна більшість спеціалізованих міжнародних організацій по захисту прав людини засновує свій вплив на держави-порушники на своєму авторитеті і можливості впливу на міжнародну і внутрішньодержавну суспільну думку.

Основний акт Європейського комітету запобігання катуванням – висновок за результатами перевірок на місці, готується таємно і направляється державі. Остання повинна вжити заходів по виправленню знайдених порушень і, якщо побажає, може цей звіт опублікувати. Якщо не відбувається ні того, ні іншого, Комітет може прийняти самостійне рішення про опублікування звіту. Ще одна можливість впливу на держави-порушники для деяких організацій полягає у скеруванні звіту про становище в країні у вищий орган: для Комітету експертів МОП – це Міжнародна конференція праці, для Комісії ООН з прав людини – ЕКОСОС. Однак варто пам'ятати, що такого роду вищі органи – завжди більше політичні організації, ніж правозахисні, тому вони оцінюють ситуацію не стільки з точки зору наявності чи відсутності порушення прав людини, скільки з точки зору політичної доцільності чи недоцільності покарання держави-порушника. І в будь-якому випадку вони ніколи не розглядають окремі порушення, якщо вони не носять масовий чи грубий характер.

Найефективнішими є органи й організації, які мають право прийому і розгляду індивідуальних скарг (петицій) від громадян і організацій – жертв порушень прав людини. Тобто, ці організації провадять квазісудовий процес, на якому сперечаються між собою дві сторони – обвинувачувана держава й особа, яка заявляє про порушення її прав. За результатами виноситься рішення, обов'язкове для виконання державою чи юридично, чи фактично через величезний міжнародний авторитет відповідного органу і характеру самого рішення. Відмінність цих органів полягає в їх «обов'язку прийняти рішення по кожній спрямованій до них справі, навіть якщо це усього лише рішення щодо питання про його допустимість». Таким чином, метою процедури є виправлення кожного конкретного порушення. Сторони при цьому можуть бути присутні при розгляді їхньої справи (обсяг цього права варіюється в різних органах).

Подібних правозахисних інстанцій у світі дуже небагато, громадянин України може звернутися тільки до чотирьох: Комітету з прав людини, Комітету проти катувань, Європейського суду прав людини і Комітету із свободи асоціацій МОП.

Виникнення міжнародних організаційних механізмів захисту прав людини пов'язане з розширенням у цій сфері міжнародно-правового співробітництва після Другої світової війни. Це стало наслідком формування міжнародної єдності в розумінні цінності прав людини та їхнього захисту. Щойно таке розуміння було сформульоване у Статуті ООН, відразу ця організація стала центром міжнародно-правового співробітництва із прав людини. В її рамках були створені найбільш авторитетні міжнародні органи із захисту прав людини. З початку 50-х років почали виникати регіональні міжнародні організаційно-правові механізми захисту прав людини, перший з яких створено відповідно до Європейської конвенції про захист прав людини.

Відзначають, що універсальні органи з прав людини можуть бути квазісудовими та конвенційними¹⁷⁷. До квазісудових належать органи, утворені на підставі міжнародних договорів для здійснення контролю за дотриманням цих договорів державами-учасниками та діють за процедурою, що нагадує судову (Комітет з прав людини). До конвенційних належать органи, утворені на підставі міжнародних договорів для здійснення контролю за дотриманням цих договорів державами-учасниками (Комітет із прав дитини – згідно з Конвенцією про права дитини; Комітет з ліквідації дискримінації щодо жінок – згідно з Конвенцією про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок тощо) Конвенційні органи мають переважно політико-правовий характер.

Особливе місце посідає Комісія з прав людини – універсальний орган, повноваження якого не пов'язані з участю держави в міжнародних договорах про права людини. Її було засновано на підставі рішення ЕКОСОР у 1946 році. Комісія складається із представників 53 держав – членів ЕКОСОР, обраних на три роки. За час існування Комісія з прав людини зробила значний внесок у

¹⁷⁷ Фулей Т.І. Застосування практики Європейського суду з прав людини при здійсненні правосуддя: Науково-методичний посібник для суддів. – 2-ге вид. випр., допов. Київ, 2015. С. 26.

розуміння прав людини та в розвиток міжнародного співробітництва в цій сфері. Вона має широкі повноваження щодо контролю за дотриманням прав людини, проводить дослідження у сфері захисту прав людини та надає рекомендації та пропозиції ЕКОСОР, готує проекти міжнародних документів щодо прав людини та співпрацює з іншими міжнародними органами в цій галузі. Комісія вправі створювати власні допоміжні органи. Одним із них є Підкомісія з попередження дискримінації прав і захисту меншин. Важливим повноваженням Комісії із прав людини є розгляд заяв і повідомлень про порушення прав людини¹⁷⁸.

У 1967 році відповідно до рішення ЕКОСОР Комісія одержала право вивчати інформацію про грубі та масові порушення прав людини у всіх країнах, незалежно від того, чи є вони учасниками міжнародних договорів про права людини. На підставі таких досліджень Комісія вправі подавати до ЕКОСОР доповіді та пропонувати рекомендації щодо усунення порушень прав людини. У 1970 р. ЕКОСОР в резолюції 1503 затвердила процедуру розгляду Комісією із прав людини повідомлень про масові порушення прав людини. Комісія не розглядає повідомлення, якщо скаржник не вичерпав національні засоби правового захисту. Комітет з прав людини створено у 1977 р. відповідно до ст. 28 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права. До складу Комітету входять 18 експертів, яких обирають із числа громадян держав –учасниць Пакту. Комітет розглядає доповіді держав – учасниць Пакту про заходи щодо захисту проголошених в ньому прав (ст. 40). У разі, якщо держава-учасниця зробить заяву згідно зі ст. 41 Пакту, Комітет може одержувати та розглядати в порядку, встановленому в цій статті, повідомлення від інших таких держав про невиконання нею своїх зобов'язань за Пактом.

Згідно із Факультативним протоколом до Міжнародного пакту про громадянські та політичні права Комітет із прав людини наділений повноваженням розглядати скарги від окремих осіб або груп осіб про порушення

¹⁷⁸ Міжнародні механізми захисту прав людини. Право громадян України на звернення до конвенційних органів з захисту прав людини. | Адвокат Шатарська Таміла Назімівна. Адвокат Шатарська Таміла Назімівна | Рівність прав не у тому, що всі ними користуються, а в тому, що всім вони надані. URL: <https://www.shatarska.in.ua/2-mizhnarodni-mexanizmi-zaxistu-prav-lyudini-pravo-gromadyan-ukraini-na-zvernennya-do-konvencijnix-organiv-z-zaxistu-prav-lyudini/>

прав, зазначених у цьому Пакті, якщо такі порушення відбулися під юрисдикцією держав, що ратифікували Факультативний протокол. Протокол встановлює процедуру розгляду таких скарг. Комітет не розглядає повідомлення, якщо скаржник не вичерпав національні засоби правового захисту, якщо скарга стосується порушення права, яке не закріплене в Міжнародному пакті про громадянські та політичні права, або якщо це саме питання розглядається за іншою міжнародною процедурою. Розгляд скарг відбувається на закритих засіданнях, але рішення Комітету є відкритими та підлягають опублікуванню. Рішення Комітету є рекомендаціями.

Регіональні міжнародні механізми захисту прав людини створюються на підставі міжнародних договорів окремих груп держав, як правило в межах географічних регіонів.

На цей час регіональні механізми захисту прав людини створено в Європі (у рамках Ради Європи – на підставі Конвенції про захист прав людини й основних свобод 1950; у рамках ЄС – на підставі установчих договорів ЕС; у рамках ОБСЄ – згідно з Гельсінським Актом 1975 р.); в Америці – згідно з американською Конвенцією про права людини 1978 р.; в Африці – згідно з африканською Хартією прав людини 1981 р. Після розпаду СРСР у рамках СНД також було зроблено спробу створити міжнародну систему захисту прав людини на підставі Конвенції Співдружності Незалежних Держав про права й основні свободи людини 1993 р. Регіональні органи з прав людини поширюють свою компетенцію на держав – учасниць відповідного регіонального міжнародного договору про права людини. Іменування таких органів «регіональними» до певної міри умовне, оскільки захист не лише відбувається в межах територій таких держав, а поширюється також на осіб, що знаходяться під їхньою юрисдикцією.

Серед регіональних міжнародних органів із прав людини є судові органи (Європейський суд з прав людини, Міжамериканський суд з прав людини), квазісудові органи (Комітет незалежних експертів, утворений згідно з Європейською соціальною хартією), конвенційні органи (Європейський комітет

із питань запобігання тортурам і такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню, утворений згідно з Європейською конвенцією про запобігання тортурам і нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню).

Процедура зверення до Європейського з прав людини

Розглянемо детально процедуру зверення до Європейського суду щодо порушених земельних та майнових прав.

Правовою основою діяльності Європейського суду з прав людини є Конвенція про захист прав людини та основних свобод і Регламент Європейського суду з прав людини. Відповідно до Конвенції суд може розглядати, заяви держав – учасниць Європейської конвенції з прав людини з питань порушення Конвенції в інших державах-членах (ст. 33), та заяви окремих осіб, груп і неурядових організацій про порушення прав людини, що мали місце в державах-членах (ст. 34). Порядок розгляду таких заяв різний. У разі звернення до суду із заявою держави – члена Ради Європи (таке звернення може бути зроблене з метою захисту прав людини в іншій державі-учасниці). Суд розглядає цю заяву, досліджує представлені факти, а в разі необхідності може провести розслідування. Держава, щодо якої було подано заяву, повинна створити всі необхідні умови для встановлення викладених у ній фактів¹⁷⁹.

Процедура розгляду Європейським судом з прав людини заяв окремих осіб, груп і неурядових організацій більш складна. По-перше, мають бути дотримані умови, що стосуються суб'єкта подачі заяви. Якщо це особа, то мають бути дотримані вимоги, встановлені ст. 1 Конвенції. Особою вважається як індивід, так і юридична особа. Якщо це група осіб, то справа має стосуватися ідентичного порушення прав усіх осіб, що складають групу. Групою можуть бути визнані, наприклад, подружжя, члени організації. Якщо це неурядова організація, то для її звернення до Європейського суду в порядку ст. 34 Конвенції

¹⁷⁹ Європейський суд з прав людини, Європейська конвенція з прав людини та індивідуальні заяви: перше знайомство. Organization for Security and Co-operation in Europe | OSCE.
URL: <https://www.osce.org/uk/ukraine/232776>

мають бути дотримані умови, що належать до критеріїв «асоціацій» (ст. 11 Конвенції про захист прав людини).

По-друге, для звернення до Європейського суду з прав людини необхідно, щоб заявник вичерпав усі внутрішньодержавні способи правового захисту свого права. Практика вказує на те, що в якості засобів правового захисту розглядаються лише засоби судового захисту, а також про те, що заявник повинен вичерпати не тільки всі доступні йому в державі засоби судового захисту, а й повноцінно використовувати існуюче законодавство. Заявник може звернутися до Європейського суду з прав людини, не використовуючи всіх внутрішньодержавних засобів правового захисту, в тому разі, коли вони безсумнівно неефективні. Звернення до органів несудового захисту (Уповноваженого із прав людини, прокурора, органів виконавчої влади, Президента держави тощо) не розглядаються судом як звернення до правових засобів захисту.

По-третє, заява може бути прийнята, якщо з дня ухвалення останнього рішення у цій справі внутрішньодержавними судовими органами минуло не більше шести місяців.

По-четверте, Європейський суд не розглядає: анонімні заяви (ст. 35), але заявник може просити не вказувати його ім'я в разі офіційного опублікування результатів розгляду скарги; заяви, які одного разу вже були розглянуті Європейським судом з прав людини (ст. 35); заяви, що є предметом розгляду в іншому міжнародному органі із захисту прав людини (ст. 35); заяви, несумісні з положеннями Конвенції, явно необґрунтовані або такі, що містять ознаки зловживання правом звернення до Європейського суду (п. 3 ст. 35). Неприйнятними є заяви, за якими Європейський суд з прав людини некомпетентний приймати рішення, наприклад не пов'язані з порушенням прав, проголошених у Європейській конвенції з прав людини.

Роль неурядових організацій у міжнародному захисті прав людини. За останні десятиліття істотно зросла роль міжнародних неурядових організацій у захисті прав людини. Серед найбільш впливових організацій можна назвати

Міжнародний Гельсінський Комітет, Міжнародну Амністію, Лікарів за мир та ін. Серед основних напрямів їхньої діяльності: моніторинг стану прав людини в окремих державах; моніторинг законодавства про права людини в окремих державах; складання доповідей про стан справ у галузі захисту прав людини; оприлюднення таких доповідей для ознайомлення громадськості та надання їх міжнародним міжурядовим органам із прав людини; участь у розробці міжнародних договорів із прав людини, а також інша діяльність¹⁸⁰.

Після використання всіх національних засобів правового захисту громадянин згідно з частиною третьою статті 55 Конституції України має право звертатися за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних установ чи до відповідних органів міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна.

Можливість використовувати порядок захисту своїх суб'єктивних прав і свобод, який певний час застосовується у країнах – членах Ради Європи (всього таких країн сорок), з'явилась у громадян України після вступу України до Ради Європи і прийняття 17 липня 1997 року Закону України «Про ратифікацію Конвенції про захист прав і основних свобод людини 1950 року, Першого протоколу та протоколів № 2, 4, 7 та 11 до Конвенції»¹⁸¹.

Відповідно до статті 1 зазначеного Закону Україна повністю визнає на своїй території дію статті 25 Конвенції про захист прав і основних свобод людини 1950 року щодо визнання компетенції Європейської комісії з прав людини приймати від будь-якої особи, неурядової організації або групи осіб заяви на ім'я Генерального секретаря Ради Європи про порушення Україною прав, викладених у Конвенції, та статті 4.6 Конвенції про захист прав і основних свобод людини 1950 року щодо визнання обов'язковою і без укладення спеціальної угоди юрисдикцію Європейського суду з прав людини в усіх питаннях, що стосуються тлумачення і застосування Конвенції.

¹⁸⁰ Європейський суд з прав людини, Європейська конвенція з прав людини та індивідуальні заяви: перше знайомство. Organization for Security and Co-operation in Europe | OSCE.
URL: <https://www.osce.org/uk/ukraine/232776>

¹⁸¹ Про ратифікацію Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, Першого протоколу та протоколів N 2, 4, 7 та 11 до Конвенції. Офіційний вебпортал парламенту України.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/475/97-вр#Text>

Згідно зі статтею 25 зазначеної Конвенції (у її старій редакції) Європейська комісія з прав людини може приймати заяви, адресовані Генеральному секретареві Ради Європи, про порушення будь-якою державою Конвенції тільки за умови, що ця держава визнає компетенцію Комісії приймати такі заяви. Україна, як вказано вище, визнає таку компетенцію Комісії і зобов'язується не перешкоджати жодним чином ефективному здійсненню цього права.

Принагідно зауважуємо, що за критеріями прийнятності та відповідності, визначеними Конвенцією, Європейський суд:

а) може прийняти справу до розгляду тільки після того, як були використані всі національні засоби захисту аж до звернення до Верховного Суду України, відповідно до загальновизнаних норм міжнародного права, і не пізніше шести місяців від дати прийняття остаточного рішення відповідною національною установою;

б) не розглядає заяви, які надійшли до того, як Україна стала членом Ради Європи;

в) не розглядає індивідуальні заяви, якщо вони – анонімні;

– за своєю суттю порушують те саме питання, що вже було розглянуте Європейським судом або вже було вирішене шляхом іншої процедури міжнародного розслідування чи врегулювання, і не містить ніякої нової інформації;

– є зловживанням правом на оскарження або явно необґрунтованими;

– є несумісними з положеннями Конвенції або протоколів до неї. Тобто приймаються до розгляду лише скарги, пов'язані з порушенням тільки тих прав, що гарантовані Конвенцією і протоколами до неї.

Зміст прав, які захищає Конвенція

До прав, які можуть бути захищені Європейським судом, відносяться право: а) на життя; б) на повагу до гідності; в) на свободу і особисту недоторканність; г) на законність обвинувачення і справедливості незалежного і безстороннього суду; д) підозрюваного, обвинуваченого та підсудного на захист; е) на те, що відносно кожної людини закон не матиме зворотної сили, крім

випадків, коли він пом'якшує чи скасовує відповідальність особи; ж) засудженого на перегляд вироку; з) на відшкодування шкоди, завданої незаконним засудженням; й) не бути вдруге покараним за один і той самий злочин; і) на невтручання в особисте і сімейне життя; к) на недоторканність житла; л) на таємницю листування; м) на свободу думки, совісті і релігії; н) на свободу виявлення поглядів; о) на свободу мирних зборів; п) на участь в асоціаціях (політичних партіях і громадських організаціях); р) на створення сім'ї, а також право чоловіка і жінки мати рівні громадянські права у шлюбі; с) на захист від будь-якої дискримінації; т) на приватну власність; у) на освіту; ф) виборче право; х) не бути позбавленим волі лише на підставі неспроможності виконання свого договірної зобов'язання; ц) на вільне пересування і свободу вибору місця проживання на території певної держави, де людина законно перебуває; ч) вільно залишати будь-яку країну, право громадянина не бути висланим з території своєї держави, а також право безперешкодного в'їзду на її територію; ш) право іноземця не бути свавільно висланим за межі держави, на території якої він законно проживає.

Громадянин України, юридична особа не можуть звернутися до Європейського суду зі скаргою, наприклад, щодо порушення його права на працю, на відпочинок, на соціальний захист тощо. Разом з тим Європейський суд може захистити й ті права і свободи громадянина, які прямо не передбачені Конституцією України, але передбачені Конвенцією про захист прав і основних свобод людини: право підсудного на те, що його справу розгляне справедливий, незалежний і безсторонній суд, право засудженого на перегляд вироку, право людини не бути позбавленою волі лише на підставі неспроможності виконання свого договірної зобов'язання.

Європейським судом не розглядаються заяви, які стосуються порушення відповідних прав людини не державою, а третіми особами (наприклад, заяви щодо поганого ставлення конкретного представника адміністрації місця позбавлення волі до ув'язненого, або щодо не виплати підприємством заробітної плати тощо. Проте особа, використовуючи національні засоби захисту своїх

прав, може, скажімо, звернутися до суду з позовом про невиплату заробітної плати, а якщо позов буде задоволений судом, але грошова сума з підприємства так і не стягнута, – до Європейського Суду з петицією про невжиття державою заходів по належному виконанню судових рішень). Європейський Суд не відмінює та не змінює рішення національних судів, а виносить нове рішення, яке є обов’язковим для виконання державою.

Громадяни України ще нечасто звертаються за захистом своїх прав і свобод до зазначеного Суду. Це відбувається не тому, що вони завжди досягають їх захисту за допомогою національних правових засобів, а тому, що у багатьох випадках просто не знають, до кого і за якою адресою звертатися, як подавати скаргу, як її оформляти тощо.

Сам лист може називатися скаргою, заявою або петицією. Це не має значення. Процес її розгляду не припускає витрат; процедура є безкоштовною, адже Україна робить відповідні внески до Ради Європи. Участь адвоката є бажаною, але не обов’язковою. Скарга, яка відповідає вищезазначеним вимогам, направляється у м. Страсбург (Франція).

Право на судовий захист у Європейському суді реалізується перш за все через обов’язок пред’явити позов через українську систему чинного судочинства¹⁸².

Правовий інститут захисту порушених, оспорюваних прав чи охоронюваних законом інтерсів суб’єктів підприємницької діяльності має свої особливості й специфіку (Посібник з європейського антидискримінаційного права. Українське видання: ТОВ «К.І.С.», 2013, 191 с.) . Під захистом розуміють сукупність способів (заходів), які застосовуються до порушників господарських правовідносин. У матеріально-правовому розумінні – це норми господарського права, що визначають форми, способи і терміни відновлення порушених прав та інтересів, огороження їх від порушень у майбутньому.

¹⁸² Європейський суд з прав людини, Європейська конвенція з прав людини та індивідуальні заяви: перше знайомство. Organization for Security and Co-operation in Europe | OSCE. URL: <https://www.osce.org/uk/ukraine/232776>

Форми захисту прав суб'єктів підприємницької діяльності можна розподілити на три види: досудова, позасудова, судова. Судова може виступати і як самостійна форма захисту прав, і як гарантія законності винесення рішення іншими органами¹⁸³.

Відзначимо, що для реалізації права на звернення до Європейського суду необхідно використати механізм саме судового захисту, адже загальнодоступною, гарантованою та визначеною Конституцією України є саме форма захисту майнових та земельних прав через звернення до суду. Саме таку форму визнає Конвенція. При цьому можливості звернення до суду суб'єкта підприємницької діяльності, чиї права порушені, не обмежуються національною судовою системою, він має право звертатися до міжнародних судових установ або до відповідних органів міжнародних організацій.

Отже, наявність чітко визначеної процедури у Регламенті Європейського суду та Конвенції і Протоколів надає можливості суб'єктам підприємництва належним чином захистити свої права і законні інтереси у межах міжнародно-правових норм.

З моменту набуття чинності Конвенції про захист прав і основних свобод людини для України, тобто з 1997 р. кожен, хто перебуває під юрисдикцією України, після вичерпання всіх національних засобів правового захисту має не лише право, а й реальну можливість звернутися за захистом своїх прав до Європейського суду з прав людини.

Захист прав суб'єктів господарювання у Європейському суді

Проаналізуємо зміст положень Конвенції про захист прав і основних свобод людини, на порушення яких суб'єкти господарської діяльності можуть подавати заяви до Європейського суду.

Так, ст. 1 Протоколу №1 Конвенції визначає право на вільне володіння своїм майном. Позиція Європейського суду щодо прав підприємців чітко визначена у показовій справі «Совтрансавто-Холдінг проти України» (рішення

¹⁸³ Судовий захист прав суб'єктів підприємництва: теоретичні і практичні аспекти. Шостий апеляційний адміністративний суд. URL: <https://6aas.gov.ua/ua/proekty/articles/h/1139-sudovij-zakhist-prav-sub-ektiv-pidpriemnitstva-teoretichni-i-praktichni-aspekti.html>

від 25 липня 2002 року)¹⁸⁴. Європейський суд з прав людини констатував порушення Україною статті 6 та статті 1 Протоколу 1 Конвенції та зобов'язав Державу-відповідач у своєму окремому рішенні від 02 жовтня 2003 сплатити заявнику в межах трьох місяців від дати, коли рішення стане остаточним відповідно до статті 44 §1 Конвенції, значні суми: 500 000 євро як відшкодування за матеріальну шкоду, 75 000 євро як відшкодування за моральну шкоду та 50 000 євро відшкодування судових витрат.

Аналіз зарубіжного досвіду показує, що для захисту прав суб'єктів підприємницької діяльності створені спеціалізовані суди (суд зі справ про банкрутство, суд з питань міжнародної торгівлі та ін.), які для розгляду справ залучають не тільки юристів, а й професіоналів певного виду діяльності. На сучасному етапі цей досвід необхідно вивчати для того, щоб мати певні уявлення про законодавство інших країн, на основі якого можуть в окремих випадках вирішуватись спори між українськими й іноземними суб'єктами підприємницької діяльності¹⁸⁵.

Проблеми належного захисту прав суб'єктів господарської діяльності в національних судах України пояснюється не лише недосконалою нормативною базою, але й браком надійних гарантій судової незалежності довірою до судової влади. Незалежність суду є одним із гарантів захисту прав і це надзвичайно важливо в сучасних умовах, адже право юридичних осіб та підприємців на справедливий судовий розгляд є основоположним правом особи з точки зору високих європейських стандартів судовичинства. У зв'язку з тим, що одночасно за порушенням прав на мирне володіння майном суб'єктами господарювання щодо України Європейський суд з прав людини доволі часто констатує порушення права особи на справедливий судовий розгляд.

Причиною звернень до Європейського суду є конфлікт приватних та суспільних інтересів підприємців та держави, що призводить до оскаржень дій

¹⁸⁴ Справа "Совтрансавто-Холдинг" проти України" (заява N 48553/99). Офіційний вебпортал парламенту України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_043#Text

¹⁸⁵ Судовий захист прав суб'єктів підприємництва: теоретичні і практичні аспекти. Шостий апеляційний адміністративний суд. URL: <https://6aas.gov.ua/ua/proekty/articles/h/1139-sudovij-zakhist-prav-sub-ektiv-pidpriemnitstva-teoretichni-i-praktichni-aspekti.html>

державних органів, посадових осіб, пошук справедливого балансу публічно-правових інтересів, відновлення порушених прав та отримання компенсацій – справедливої «сатисфакції». Допустиме запровадження обмежень прав може запобігти визнанню порушень Європейським судом та присудження виплат з державного бюджету за рішеннями Європейського суду. Належне регулювання допоможе уникнути подання неякісних заяв та визнання їх неприйнятними.

Слід зауважити, що застосування Конвенції для захисту майнових прав юридичних осіб в Європейському суді має певну специфіку, яка зумовлена особливостями визначення суб'єктів звернення та обмеженням кола правовідносин, щодо яких відбувається захист прав юридичних осіб¹⁸⁶.

Практикою Європейського суду поступово сформувалися прецедентні норми, якими було визнано, що до юридичних осіб, які можуть бути суб'єктами звернення до суду, відносяться об'єднання та організації, які не представляють державу і не засновані нею, тобто юридичні особи приватного права – непідприємницькі та підприємницькі юридичні особи. Відповідно до ч. 2 ст. 81 ЦК України поділ на юридичних осіб публічного права і юридичних осіб приватного права здійснено залежно від порядку та етапів їх заснування та створення. Поділяємо думку про те, що поділ юридичних осіб на юридичних осіб публічного і приватного права насамперед має визначити саме для держави та територіальних громад, яку функцію – публічну чи приватну – виконує створена ними юридична особа, оскільки сьогодні через відсутність такого критерію виникає чимало питань щодо визначення правового статусу тих чи інших юридичних осіб, створених органами державної влади¹⁸⁷.

Аналіз практики Європейського суду дає підстави стверджувати, що юридичні особи мають повноцінні та ефективні засоби правового захисту, реалізують право на справедливий і повний судовий розгляд справи в розумний строк незалежним та неупередженим судом¹⁸⁸. Саме ці права забезпечують

¹⁸⁶ Данелія О. С. Юридичні особи як суб'єкти звернення до Європейського суду з прав людини. Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України. 2017. № 1. С. 106.

¹⁸⁷ Кучеренко М.І. Організаційно-правові форми юридичних осіб приватного права: Монографія. Київ : Ін-т держави і права ім. В.М. Кор. НАН України, 2014. С.27.

¹⁸⁸ Звернення до Європейського суду з прав людини. Харківська правозахисна група.
URL: <https://khp.org/1080677442>

захист матеріальних прав через якісні та справедливі судові процедури, а отже юридичні особи нарівні з фізичними можуть доводити порушення права на справедливий суд українськими судами, посилаючись на ст. 6 Конвенції, яка встановлює право на справедливий і публічний розгляд справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом. Також із посиланням на порушення вказаної статті можуть бути звернення щодо порушення ст. 7 Конвенції, яка виключає покарання без закону, а також на порушення ст. 13, а саме права на ефективний засіб юридичного захисту в національному органі. Відзначимо також про можливість застосування ст. 18, яка регламентує заборону застосування обмеження прав і свобод для інших цілей, ніж ті, для яких вони встановлені.

Відзначимо, що усі перераховані вище норми не входять у конфлікт з нормами ст. 55 Конституції України, якою декларує, що кожному гарантується право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб, а також право після використання всіх національних засобів правового захисту звертатися за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна.

Відзначимо, що окрім зазначених прав, захисту у Європейському суді підлягають гарантовані Конвенцією наступні права юридичних осіб: на свободу думки, совісті та релігії (ст. 9 – стосовно релігійних організацій); на свободу вираження поглядів, що включає свободу дотримуватися своїх поглядів, одержувати і передавати інформацію та ідеї без втручання органів державної влади і незалежно від кордонів, що, втім, не перешкоджає державам вимагати ліцензування діяльності радіомовних, телевізійних або кінематографічних підприємств (ст. 10); на свободу мирних зібрань і свободу об'єднання з іншими особами, включаючи право створювати профспілки та вступати до них для захисту своїх інтересів (ст. 11); на ефективний засіб юридичного захисту в національному органі, навіть якщо таке порушення було вчинене особами, які

здійснювали свої офіційні повноваження (ст. 13); на недискримінацію (ст. 14); на мирне володіння майном (п. 1 ст. 1 Першого протоколу до Конвенції)¹⁸⁹.

Стосовно суб'єктів господарювання – юридичних осіб, які створені з метою одержання прибутку, то варто відмітити, що у ст. 1 Протоколу № 1 до Конвенції встановлені гарантії захисту права власності, які Конвенцією визнані «правом фізичних і юридичних осіб мирно володіти своїм майном». Цікавою у цьому контексті є рішення у справі «Україна-Тюмень» проти України».

У цьому рішення проаналізовані зміст Конвенції, а саме ст. 1 Протоколу № 1 та вказано, що зазначена стаття містить три взаємопов'язані норми: «перша норма, викладена в першому реченні першого пункту, є загальною за своєю природою та закріплює принцип мирного володіння майном; друга норма, що міститься в другому реченні першого пункту, стосується позбавлення власності та містить умови такого позбавлення; третя норма, викладена в другому пункті, визнає право Договірних держав, серед іншого, здійснювати контроль за користуванням майном відповідно до загальних інтересів» (рішення у справі «Україна-Тюмень» проти України)¹⁹⁰.

Відступ від зобов'язань держав-учасниць Конвенції

Цікавою у контексті нашого дослідження є процедура відступу від зобов'язань держави-учасниці Конвенції. Сучасні міжнародні договори про права людини можуть передбачати право держав, що беруть в них участь, на відступ від виконання договірних зобов'язань за умови надзвичайних обставин. Наявність права на дерогацію (заснованого на нормах закону права держави відступати від виконання певних договірних зобов'язань) суттєво впливає на поведінку держави в галузі забезпечення і захисту прав людини. права держави на відступ від зобов'язань зазначені норми містять умови, що покликані запобігти невинуватно широкому застосуванню такого права¹⁹¹.

¹⁸⁹ Журнал Державне управління: удосконалення та розвиток - наукове фахове видання з питань державного управління. URL: http://www.dy.nayka.com.ua/pdf/5_2018/36.pdf

¹⁹⁰ Справа "Україна-Тюмень" проти України" (Заява N 22603/02). Офіційний вебпортал парламенту України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_596#Text

¹⁹¹ Чевичалова Ж.В. Міжнародні організації як суб'єкти міжнародного приватного права. Теорія і практика правознавства. 2014. 2 (6). С. 81.

Серед основних вимог, які містить ст. 15, по-перше, закріплено те, що право на відступ держави від своїх зобов'язань може виникати тільки за умови наявності війни або іншої суспільної небезпеки, яка загрожує життю нації. Наступною ключовою вимогою є те, що заходи, яких вживає держава на відступ від своїх зобов'язань, повинні суворо відповідати гостроті становища. Третьою вимогою є неприпустимість поширення права на відступ на права, захист яких гарантовано статтями, перелік яких наведений у п. 2 ст. 15 Конвенції. Також ці заходи не повинні суперечити іншим зобов'язанням держави згідно з міжнародним правом. І безспірною є умова додержання процедурних вимог, закріплених п. 3 ст. 15, щодо офіційного публічного повідомлення про відступ, яке містить інформацію про вжиті державою заходи і причини їх вжиття.

У п. 3 Заяви Верховної Ради України «Про відступ України від окремих зобов'язань, визначених Міжнародним пактом про громадянські і політичні права та Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод»¹⁹² зазначається, що триваюча збройна агресія Російської Федерації проти України, яка супроводжується вчиненням воєнних злочинів і злочинів проти людяності як регулярними Збройними Силами Російської Федерації, так і незаконними збройними формуваннями, керованими, контрольованими і фінансованими Російською Федерацією, становить суспільну небезпеку, яка загрожує життю нації у розумінні п. 1 ст. 4 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права, п. 1 ст. 15 Конвенції. Пункт 4 зазначеної Заяви закріплює, що з метою забезпечення життєво важливих інтересів суспільства і держави в умовах збройної агресії Російської Федерації органи державної влади України вимушені приймати рішення, які становлять певний відступ від зобов'язань України за міжнародними договорами у сфері прав людини.

Щодо неприпустимості поширення права на відступ на права, захист яких гарантовано статтями, перелік яких наведений у п. 2 ст. 15 Конвенції, то Україна у Заяві наводить статті міжнародних договорів з прав людини, на які вона

¹⁹² Про Заяву Верховної Ради України "Про відступ України від окремих зобов'язань, визначених Міжнародним пактом про громадянські і політичні права та Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод". Офіційний вебпортал парламенту України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/462-19#Text>.

поширює своє право на дерогацію. У п. 9 Україна заявляє про використання свого права на відступ від зобов'язань за п. 3 ст. 3, статтями 9, 12, 13, 14 та 17 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права та статтями 5, 6 і 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Таким чином, Україна за умов, що склалися, не виключає можливості відступу від гарантування права на свободу та особисту недоторканність, права на справедливий суд, повагу до життя, права на ефективний засіб юридичного захисту, права на вільне пересування і свободу вибору місця проживання.

Не заважаючи на те, досліджувана процедура на застосовувалась до порушення майнових та земельних прав, вбачається, що перелік прав, за якими Україна не виключає можливість зниження гарантування, не є вичерпним. У п. 10 Заяви проголошується, що Україна залишає за собою право вжити заходів, які можуть бути підставою для відступу від зобов'язань за іншими статтями Пакту і Конвенції на підставі та в порядку, визначених цими документами, про що здійснюватиметься інформування Генерального секретаря Організації Об'єднаних Націй та Генерального секретаря Ради Європи.

Умова додержання процедурних вимог, закріплених у п. 3 ст. 15 Конвенції щодо офіційного публічного повідомлення про відступ, яке містить інформацію про вжиті державою заходи і причини їх вжиття, є дотриманою у Заяві Верховної Ради України «Про відступ України від окремих зобов'язань, визначених Міжнародним пактом про громадянські і політичні права та Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод» від 21 травня 2015 р.

Разом з тим слід звернути увагу на територіальний і тимчасовий характер права на відступ від зобов'язань, який впливає з Конвенції і практики суду.

Отже, нормативне закріплення права на дерогацію, зокрема у ст. 15 Конвенції, визнає можливість існування об'єктивної потреби у зниженні рівня захисту прав і свобод людини. Постановою Кабінету Міністрів України від 19.04.2017 № 281 утворено Міжвідомчу комісію з питань відступу України від зобов'язань за Міжнародним пактом про громадянські і політичні права (Пакт) та Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод

(Конвенція) (Міжвідомча комісія), затверджено Положення про неї та посадовий склад.

Згідно з пунктом 3 Положення про Міжвідомчу комісію основними її завданнями є:

1) розгляд питань, пов'язаних із територіальним застосуванням положень щодо відступу України від зобов'язань за Пактом та Конвенцією;

2) розгляд актуалізованої інформації про стан безпекової ситуації (ескалація/деескалація ситуації, особливості оперативно-військової ситуації, соціально-економічні аспекти, застосування законів та нормативно-правових актів, які містять положення, що відступають від зобов'язань за Пактом та Конвенцією) та ситуації у галузі прав людини в районі проведення антитерористичної операції.

Зміст права власності, майнових прав та прав на землю

Багаторівневим поняттям питання про те, що визнається власністю у контексті захисту прав юридичних осіб на підставі п.1 ст. 1 Протоколу № 1. Так, досвід вказує на те, що в контексті Конвенції власністю визнається наявне майно (рухоме і нерухоме майно, грошові кошти, в т.ч. заборгованість і кошти, стягнуті рішеннями судів; цінні папери, а також майнові права). Тож розглянемо правову парадигму концепції земельної ділянки як майна у Конвенції, адже у розумінні досліджуваного питання земельна ділянка, права на землю, право оренди земельної ділянки і усі рентні платежі є поняттям «майно» у Конвенції.

Щоб скористатися захистом статті 1 Першого протоколу особа повинна мати хоч якесь право, передбачене національним законодавством, яке може вважатися правом власності з точки зору Конвенції.

Як і поняття «цивільних прав і обов'язків», концепція «майна» в розумінні статті 1 Першого протоколу до Конвенції має автономне значення, тобто не обмежується власністю на матеріальні речі та не залежить від формальної класифікації у національному праві: певні інші права та інтереси, які становлять активи, також можуть вважатися «правом власності», а відтак і «майном». Отже, при з'ясуванні змісту поняття «майно» недостатньо керуватися національним

законодавством держав-учасниць Конвенції. Щоб вирішити питання щодо застосування статті 1 Першого протоколу до Конвенції до конкретної справи суд повинен з'ясувати, чи надають обставини справи в цілому заявнику право на самотійний інтерес, який захищається цією статтею¹⁹³.

Аналізуючи практику розгляду судом справ щодо порушення права володіння майном, ми можемо зробити висновок, що поняття «майно», як і «власність», має досить широке тлумачення й охоплює цілу низку економічних інтересів (активів) – як матеріальних, так і нематеріальних. Розглянемо деякі з них детальніше.

У контексті статті 1 Першого протоколу Конвенції Судом розглядалися справи щодо порушення права власності, де об'єктами були:

- нерухомість, зокрема, маєтки («Колишній Король Греції та інші проти Греції» (The Former King Of Greece and Others v. Greece), заява № 25701/94, рішення від 23 листопада 2000 р.), земельна ділянка та будинок, будинки («Спорронг і Льоннрот проти Швеції» (Sporrong and Lönnroth v. Sweden), рішення від 23 вересня 1982 р., заяви №№ 7151/75; 7152/75, серія А, № 52) та інша нерухомість;

- прибутки, що випливають з власності, зокрема, орендна плата (рента), передбачена договором, добровільно укладеним відповідно до законодавства («Меллахер та інші проти Австрії» (Mellacher and Others v. Austria), заяви №№ 10522/83; 11011/84; 11070/84, рішення від 19 грудня 1989 р.);

У Рішеннях по справах «Бурдов проти Росії» (Burdov v. Russia) від 7 травня 2002 р., заява № 59498/00, п.40; «Ясіуньєне проти Литви» (Jasiūnienė v. Lithuania) від 6 березня 2003 р., заява № 41510/98, п. 45. Суд звертає увагу на свою практику, де неможливість для заявника домогтися виконання рішення на його чи її користь становить втручання у право на мирне володіння майном, як вказано у першому реченні пункту першого статті 1 Першого протоколу.

Відзначимо, що «правомірні очікування» та або «законні сподівання» є предметом дослідження Європейського суду, адже вчиняти певні дії відповідно

¹⁹³ Фулей Т.І. Застосування практики Європейського суду з прав людини при здійсненні правосуддя: Науково-методичний посібник для суддів. – 2-ге вид. випр., допов. Київ, 2015. С. 103.

до виданого державними органами дозволу (наприклад, правомірні сподівання бути здатним здійснювати запланований розвиток території, з огляду на чинний на той час дозвіл на промислове освоєння землі (Справа «Пайн Велі Девелопмент Лтд. та інші проти Ірландії» (Pine Valley Developments Ltd and Others v. Ireland), заява № 12742/87, рішення від 23 жовтня 1991 р.).

Отже, поняття «майно» в розумінні статті 1 Першого протоколу Конвенції має автономне значення¹⁹⁴.

Національне законодавство держав-учасниць Конвенції не може вважатися остаточним при з'ясуванні його змісту, проте суд може визнати за доцільне застосувати національне законодавство. Водночас, це передбачає обізнаність – насамперед, на національному рівні – з позицією суду щодо тих чи інших питань. Особливо зазначена проблема є актуальною, коли підхід суду є більш широким, аніж у національного законодавця.

Наприклад, визнання майном «правомірних очікувань» не вписується в традиційну канву об'єктів цивільних прав за чинним Цивільним Кодексом України, як і визнання економічних інтересів за ліцензією на право здійснення певного виду діяльності. Тобто, документи дозвільного характеру можуть водночас визнаватися «активами» та охоплюватися поняттям «майна». Такі ситуації вимагатимуть від органів правосуддя, враховуючи вимоги Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» від 23 лютого 2006 року № 3477-IV, вирішення справ з урахуванням не лише національного законодавства, але й Конвенції та практики ЄСПЛ.

У рішенні у справі «Інтерсплав проти України» (Intersplav v. Ukraine) від 9 січня 2007 року, заява № 803/02 – ЄСПЛ визнав порушення статті 1 Першого протоколу, оскільки фактично постійні затримки відшкодування і компенсації у поєднанні із відсутністю ефективних засобів запобігання або припинення такої адміністративної практики, так само як і стан невизначеності щодо часу

¹⁹⁴ Фулей Т.І. Застосування практики Європейського суду з прав людини при здійсненні правосуддя: Науково-методичний посібник для суддів. – 2-ге вид. випр., допов. Київ, 2015. С. 128.

повернення коштів заявника, порушив «справедливий баланс» між вимогами публічного інтересу та захистом права на мирне володіння майном.

Рішення у справі «Україна-Тюмень проти України» (Ukraine-Tyumen v. Ukraine) від 22 листопада 2007 року, заява 22603/02, є показовим прикладом того, що відповідаючи інтересам суспільства, певна дія, вчинювана органами влади, все одно може порушувати права особи через її непропорційність.

Цікавими є питання майнових прав на набуто на підставі заповіту право на одержання орендної плати (ренти) за користування земельною ділянкою. Відзначимо, що право держави регламентувати використання власності відповідно до суспільного інтересу. У справі «Джеймс та інші проти Сполученого Королівства» (James and Others v. the United Kingdom)¹⁹⁵ заявники виступали проти застосування британського законодавства, яке дозволяло деяким орендаторам житла, що орендували житло протягом тривалого часу, купувати в орендодавця його частку нерухомості, іноді навіть за меншу ціну від її ринкової вартості на час укладення угоди. Не знайшовши порушення права на власність, суд зазначив: Поняття «суспільний інтерес» обов'язково має розширене тлумачення. Суд, вважаючи природним, що мають бути широкі межі розсуду, які надаються законодавцям для здійснення соціальної та економічної політики, поважає рішення законодавців стосовно того, що є «суспільний інтерес», коли ці рішення будуть засновані на розумних міркуваннях. Відчуження власності, яке здійснюється відповідно до законодавчої, соціальної, економічної політики чи з іншою метою, може відповідати «суспільним інтересам» навіть якщо суспільство в цілому безпосередньо не використовує цю відчужену власність або не володіє нею.

Практика Європейського суду щодо права власності та прав на землю

Відзначимо особливості розгляду справа щодо майнових земельних прав, прав на землю цікавими є наступні справи. Справа «Зеленчук та Цицюра проти України»¹⁹⁶, де заявники скаржилися на те, що законодавчі обмеження щодо

¹⁹⁵ Справа «Джеймс та інші проти Сполученого Королівства» (Case of James and others v. the United Kingdom). Офіційний вебпортал парламенту України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_180#Text

¹⁹⁶ Справа «Зеленчук і Цицюра проти України» (Заяви № 846/16 та № 1075/16). Офіційний вебпортал парламенту України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_c79#Text

введення мораторю на продаж земель сільськогосподарського призначення, які застосовувались до їхньої землі, порушували їхнє право мирно володіти своїм майном, гарантоване статтею 1 Першого протоколу до Конвенції.

Справа «Віра Довженко проти України»¹⁹⁷ де заявниця скаржилася на те, що надання Варвинською районною державною адміністрацією земельної ділянки, яка їй належала, в оренду компанії «Б.» без її дозволу та жодного відшкодування, становило незаконне та непропорційне втручання у її права.

Розглядаючи заяви про порушення ст. 1 Першого протоколу до Конвенції Суд зіштовхувався не лише зі справами, в яких заявників фактично позбавляли майна шляхом експропріації та/або націоналізації, але й зі справами, в яких таке позбавлення було визнано ним *de facto*. Однією з таких справ є справа «Спорронг і Льоннрот проти Швеції» (Sporrong and Lönnroth v. Sweden)¹⁹⁸.

Справа Гентрих проти Франції (Hentrich v. France)¹⁹⁹, у якій заявник заявив про порушення ст. 1 Першого протоколу до Конвенції у зв'язку з незаконною експропріацією майна. Як встановлено судом, у 1979 р. заявник придбав 6766 кв. метрів землі у Страсбурзі. Продаж було здійснено за умови, що ельзаське товариство SAFER (товариство землеустрою та сільського впорядкування) протягом 2-х місяців з дати продажу не скористається своїм купівельним привілеєм. Суд зазначив про необхідність дотримання пропорційності з огляду на ризик, якого зазнає кожний покупець через можливість здійснення щодо нього права на купівельний привілей. Суд дійшов висновку, що ставши випадковою жертвою здійснення права на купівельний привілей, заявниця «зазнала надмірного особистого обвинувачення», а отже, відбулося порушення «справедливої рівноваги, що має існувати між захистом права власності та загальними інтересами». Суд визнав порушення ст. 1 Першого протоколу до

¹⁹⁷ Справа «Віра Довженко проти України» (Заява № 26646/07). Офіційний вебпортал парламенту України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_d52#Text

¹⁹⁸ Справа «Спорронг і Льоннрот проти Швеції» (Case of Sporrong and Lönnroth v. Sweden). Офіційний вебпортал парламенту України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_098#Text

¹⁹⁹ ТОП рішень ЄСПЛ щодо захисту нерухомого майна - Юридична Газета. Юридична газета – онлайн версія. URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/neruhomist-ta-budivnictvo/top-rishen-espl-shchodo-zahistu-neruhomogo-mayna.html>

Конвенції та призначив справедливу компенсацію заявнику у своєму рішенні від 03.07.1995 р.

Справа «Кривенький проти України»²⁰⁰, де пан Кривенький звернувся до Європейського суду із заявою про незаконне позбавлення права власності на землю. Дослідивши всі обставини, Суд зазначив, що експропріація майна була здійснена Парламентом в суспільних інтересах та з правомірною метою. Суд зауважив, що необхідною умовою такого позбавлення є дотримання балансу між загальним інтересом та вимогами щодо захисту індивідуальних основоположних прав.

Також Європейський суд вважає, позбавлення майна без компенсації його реальної вартості є порушенням такого балансу та покладає надмірний тягар на заявника (справа Рисовський проти України). За таких обставин, встановивши, що заявник був дійсним власником землі, суд констатує наявний факт позбавлення у 2006 р. заявника його землі без будь-якої компенсації або будь-якого іншого типу відповідного відшкодування достатнім для визнання заявника жертвою непропорційного тягара, пов'язаного з позбавленням землі. Суд одноголосно прийняв рішення про порушення ст. 1 Першого протоколу до Конвенції та призначив відшкодувати матеріальну та моральну шкоду у розмірі 10 тис. євро.

Підсумовуючи відзначимо, що у всіх зазначених рішеннях Європейського суду ключові висновки: Конвенція гарантує права, які є «практичними та дієвими», а у ; у випадку експропріації Держава повинна здійснити дійсну компенсацію вартості майна, якого вона позбавляє, а така експропріація повинна здійснюватися виключно у суспільних інтересах; дійсні та реальні обмеження, встановлені державами-учасницями Конвенції щодо реалізації права власності, можуть бути визнані порушенням ст. 1 Першого протоколу до Конвенції.

Втручання у право власності

Досліджуючи питання змісту права власності на земельну ділянку слід звернути увагу на виправданість втручання у право власності, адже втручання у

²⁰⁰ Справа «Кривенький проти України» (Заява № 43768/07). Офіційний вебпортал парламенту України.
URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_d48#Text

право власності допустиме лише тоді, коли воно переслідує легітимну мету в суспільних інтересах.

Залежно від проголошених інтересів суспільства з боку держави може бути втручання у право власності. Разом з тим Конвенція встановлює межі втручання держави у правовідносини власності, але на умовах, передбачених законом і загальними принципами міжнародного права.

Щодо забезпечення «справедливого балансу», то втручання у право власності допустиме лише тоді, коли воно переслідує легітимну мету в суспільних інтересах. Але, окрім того, втручання у право безперешкодного користування своїм майном передбачає «справедливу рівновагу» між інтересами суспільства та необхідністю дотримання фундаментальних прав людини. Суд знову наголошує на тому, що втручання, особливо коли воно має розглядатися в контексті частини другої статті 1 Протоколу № 1, має забезпечити «справедливу рівновагу» між вимогами загальних інтересів і вимогами захисту основних прав людини. Важливість забезпечення цієї рівноваги відбивається в структурі статті 1 загалом, а отже, й у частині другій. Має бути розумне співвідношення між засобами, що використовуються, і поставленою метою. З'ясовуючи, чи дотримано цієї вимоги, Суд визнає, що держава має право користуватися широкими межами свободи розсуду як у виборі засобів примусового виконання наказів, так і у з'ясуванні виправданості наслідків такого виконання наказів у світлі загальних інтересів – виконання, що спрямоване на досягнення мети, поставленої даним законом. У таких сферах, як житлова, що відіграє центральну роль у забезпеченні добробуту й економічної політики в сучасному суспільстві, Суд поважатиме законодавчі рішення, якщо вони відповідають загальним інтересам і ґрунтуються на чітко сформульованому розумному вмотивуванні (див. рішення у справі «Меллахер та інші проти Австрії» (*Mellacher and Others v. Austria*), заяви №№ 10522/83; 11011/84; 11070/84, рішення від 19 грудня 1989 р., п. 48, та у справі «Шассанью та інші проти Франції» (*Chassagnou and Others v. France*) [GC], від 29 квітня 1999 р., заяви №№ 25088/94, 28331/95 та 28443/95, п.

75). Рішення у справі «Імобільєре Саффі проти Італії» (Immobiliare Saffi v. Italy) [GC] від 28 липня 1999 р., заява № 22774/93, п. 49.

Наприклад, у згадуваній вище справі «Спорронг і Лоннрот проти Швеції»²⁰¹ заявники скаржились на те, що постанова муніципалітету міста Стокгольм, яка дозволяла місцевій владі відчужувати за своїм бажанням практично без обмежень будь-яку власність, порушувала їхнє право власності за статтею 1 Протоколу № 1. Суд ухвалив, що хоч подібне відчуження теоретично залишало за власниками право користуватися та розпоряджатися своєю власністю, однак практично їхні можливості робити це були обмежені настільки, що застосування шведського закону справді порушувало їхнє право на вільне володіння своїм майном. Розглянувши справу, Суд також підкреслив свою думку про те, що Конвенція у цілому вимагає збереження балансу між інтересами суспільства і основними правами людини, та зауважив, що у випадку позбавлення власності, встановлені обмежень на користування нею чи в інших подібних випадках справедливість вимагає, щоб особам, які постраждали, було надано право оскаржувати рішення уряду з питань позбавлення власності, встановлення контролю за її використанням і було надане відшкодування.

Щодо змісту майнових земельних прав цікавою є справа «Рисовський проти України»²⁰² суд визнав низку порушення пункту 1 статті 6 Конвенції, статті 1 Першого протоколу до Конвенції та статті 13 Конвенції у справі, пов'язаній із земельними правовідносинами; в ній також викладено окремі стандарти діяльності суб'єктів владних повноважень, зокрема, розкрито елементи змісту принципів «доброго врядування».

Ось контекст справи. За відсутності будь-яких заперечень з боку Уряду Суд вважає, що право заявника використовувати чотири гектари землі для ведення фермерського господарства, яке ґрунтувалось на рішенні 1992 року, становило «майно», яке підпадає під захист статті 1 Першого протоколу (див., *mutatis mutandis*, рішення від 24 червня 2003 року у справі «Стреч проти

²⁰¹ Справа «Спорронг і Лоннрот проти Швеції» (Case of Sporrang and Lonnroth v. Sweden). Офіційний вебпортал парламенту України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_098#Text

²⁰² Справа «Рисовський проти України» (Заява № 29979/04). Офіційний вебпортал парламенту України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_854#Text

Сполученого Королівства» (Stretch v. the United Kingdom), заява № 44277/98, пункти 32–35). Отже, зазначене положення Конвенції є застосовним до цієї справи. На думку Суду, скарга заявника у цій справі складається з трьох окремих, але тісно взаємопов'язаних аспектів, які треба розглядати разом: відмови сільської ради виконати рішення суду 1994 року; скасування районною радою свого ж рішення від 1992 року та в цілому ставлення державних органів до прав заявника на земельну ділянку. Що стосується першого аспекту, то відповідно до усталеної практики Суду неспроможність державних органів надати заявнику майно, присуджене йому згідно з остаточним рішенням суду, зазвичай становить втручання, несумісне з гарантіями, закріпленими в пункті 1 статті 1 Першого протоколу. Уряд не надав жодного пояснення, яке б виправдало невиконання рішення у цій справі як «законне» та дозволило б відхід від зазначених принципів. Щодо другого аспекту скарги, а саме скасування рішення 1992 року, з матеріалів справи вбачається, що це скасування саме по собі не позбавило чинності належного заявникові Державного акта на право користування землею та не вплинуло на обов'язкову силу рішення суду 1994 року (див. пункти 12, 14 і 15 рішення). Тому не зрозуміло, чи становило це скасування «позбавлення» власності у розумінні статті 1 Першого протоколу. Проте ця дія, яка фактично анулювала юридичну підставу, на якій виникло первісне право заявника на землю, становила втручання в зазначене право. У будь-якому випадку, в контексті цієї справи застосовуються ті самі принципи, незалежно від того, чи становило відповідне втручання «позбавлення власності», чи ні.

Аналізуючи баланс між інтересами суспільства та інтересами у справі «Стреч проти Сполученого Королівства» науковці відзначають²⁰³, з тим, щоб відповідати Конвенції, цей захід повинен бути законним і спрямованим на досягнення справедливості. Тобто, втручання у мирне володіння майном може бути виправданим з боку держави.

²⁰³ Значення рішення Європейського суду з прав людини у справі «Стретч проти Сполученого Королівства» для оцінки правових наслідків порушення процедури відчуження державних та комунальних земель. Головна - Право України. URL: https://pravoua.com.ua/ua/store/pravoukr/pravo_ukr_01_16/Miroshnychenko_A_1_16/

Виправданість втручання у права, гарантовані Конвенцією можлива за сукупності трьох умов. По-перше, втручання «згідно із законом» є першою умовою виправданості втручання у права, гарантовані статтями 8-10 Конвенції. Воно (втручання) має бути передбачене законом, причому тлумачення терміну «закон» є автономним, але до якості «закону» ставляться певні вимоги²⁰⁴ (рішення у справі «Толстой-Милославський проти Сполученого Королівства»). По-друге, умовою виправданості є те, що втручання має переслідувати законну мету, зазначену у другому пункті відповідної статті Конвенції. По-третє, ще однією умовою є те, що обмеження повинно бути «необхідним у демократичному суспільстві»: не є достатнім, щоб втручання, яке розглядається, належало до винятків, перелічених у пункті 2 статті 10, так само не є достатнім, щоб таке втручання виправдовувалося тим, що його предмет належить до якоїсь визначеної категорії або підпадає під дію правової норми, викладеної у формі загальних і безумовних понять: суд має переконатися у тому, що втручання, з огляду на факти і обставини конкретної справи, яку він розглядає, справді було необхідним.

Візначимо, що Європейський суд оцінює пропорційність обмежень, застосованих до легітимної мети, якої прагнуть досягти. Будь-яке непропорційне втручання не буде вважатися «необхідним у демократичному суспільстві». Суд повинен перевірити, чи було втручання виправданим та необхідним у демократичному суспільстві, та, зокрема, чи було воно пропорційним, і чи були причини, надані національними органами влади на його виправдання, важливими та достатніми. Таким чином, важливим є визначити, чи належним чином національні органи влади використали свою свободу повноважень – дискрецію.

Зміст права мирного володіння майном

Відзначимо, що стаття 1 Першого протоколу до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод спрямована на захист особи від будь-якого

²⁰⁴ ПРИНЦИП ПРАВОМІРНОГО І ДОПУСТИМОГО ВТРУЧАННЯ У ПРАВО ВЛАСНОСТІ В ПОЗИЦІЯХ ЄСПЛ. Актуальна юриспруденція .. LegalActivity .. Юридичні науково-практичні Інтернет-конференції.
URL: https://www.legalactivity.com.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=1654:041017-12&catid=193:3-102017&Itemid=239&lang=ru

посягання держави на право особи мирно володіти своїм майном тобто захисту права приватної власності. Зміст статті наступний: «кожна фізична або юридична особа має право мирно володіти своїм майном. Ніхто не може бути позбавлений своєї власності інакше як в інтересах суспільства і на умовах, передбачених законом і загальними принципами міжнародного права»

Проте попередні положення жодним чином не обмежують право держави вводити в дію такі закони, які вона вважає за необхідне, щоб здійснювати контроль за користуванням майном відповідно до загальних інтересів або для забезпечення сплати податків чи інших зборів або штрафів.

Звертаємо увагу щодо особливої структури статті 1 Першого протоколу.

Стаття 1 Першого протоколу має свою власну структуру: «...ця стаття містить три окремі норми. Перша норма, яка має загальний характер, проголошує принцип мирного володіння майном; друга норма стосується випадків позбавлення майна і підпорядковує його певним умовам – вона міститься в другому реченні частини першої. Третя норма визнає, що держави мають право, зокрема, контролювати використання майна, відповідно до загальних інтересів, шляхом запровадження законів, які вони вважають необхідними для забезпечення такої мети; ця норма міститься в частині другій. Перед тим як з'ясувати, чи було дотримано першу норму, Суд повинен встановити застосовність у цій справі решти двох норм..» (рішення «Спорронг і Льоннрот проти Швеції» від 23 вересня 1982 р.). Тобто, ст. 1 Першого протоколу гарантує особі мирне володіння майном, однак її право може бути обмежено з боку держави на певних умовах, передбачених законом, та лише у суспільних інтересах²⁰⁵.

Щодо вимог, відповідно до яких законним є втручання у право власності особи (право на мирне володіння майном) суд вважає, що позбавлення власності

²⁰⁵ стаття 1 першого протоколу до конвенції про захист прав людини і основоположних свобод: практичний та теоретичний аспект - Адвокатське об'єднання "Barristers". Адвокатське об'єднання "Barristers". URL: <https://barristers.org.ua/2019/03/18/pomichnyk-advokata-ao-barristers-troyan-oleksandr-stattya-1-pershogo-protokolu-do-konventsii-pro-zahyst-prav-lyudyny-i-osnovopolozhnyh-svobod-praktychnyj-ta-teoretychnyj-aspekt/>

можливе тільки при виконанні певних вимог. Суд вказує, що перша та найважливіша вимога статті 1 Першого протоколу до Конвенції полягає в тому, що будь-яке втручання публічних органів у мирне володіння майном повинно бути законним. Так, друге речення першого пункту передбачає, що позбавлення власності можливе тільки «на умовах, передбачених законом», а другий пункт визнає, що держави мають право здійснювати контроль за використанням майна шляхом введення «законів».

Ведучи мову про «закон», стаття 1 Першого протоколу до Конвенції посилається на ту саму концепцію, що міститься в інших положеннях Конвенції. Ця концепція вимагає, перш за все, щоб такі заходи мали підстави в національному законодавстві. Вона також відсилає до якості такого закону, вимагаючи, щоб він був доступним для зацікавлених осіб, чітким та передбачуваним у своєму застосуванні.

У свою чергу суд зазначає, що вимога законності, яка випливає з Конвенції, означає вимогу дотримання відповідних положень національного закону і принципу верховенства права (рішення у справі «Серявін та інші проти України»).

Щодо дотримання державою «справедливого балансу» при втручанні у право на мирне володіння майном. У своїх рішеннях суд зазначає, що втручання держави в право особи на мирне володіння своїм майном повинно бути виправданим, а таким воно є, якщо здійснюється з метою задоволення «суспільного інтересу» та з дотриманням «справедливого балансу».

У рішенні «East/West Alliance Limited» проти України» (заява № 19336/04) від 23 січня 2014 року суд зазначив: «...будь-яке втручання державного органу у право на мирне володіння майном повинно забезпечити «справедливий баланс» між загальним інтересом суспільства та вимогами захисту основоположних прав конкретної особи. Необхідність досягнення такого балансу відображена в цілому в структурі статті 1 Першого протоколу. Необхідного балансу не вдасться досягти, якщо на відповідну особу буде покладено індивідуальний та надмірний тягар...»

У справі «Імобільєре Саффі» проти Італії» від 28 липня 1999 року суд вказав, що Перший протокол, має забезпечити «справедливу рівновагу» між вимогами загальних інтересів і вимогами захисту основних прав та свобод особи.

У рішенні «Стретч проти Сполученого Королівства» від 24 червня 2003 року суд вказав, що згідно з усталеною практикою суду при здійсненні будь-якого втручання має забезпечуватися «справедливий баланс» між необхідністю забезпечення загальних інтересів суспільства та необхідністю захисту основоположних прав відповідної особи. Вимога забезпечення такого балансу знаходить своє відображення у всій структурі статті 1 Першого протоколу.

Для дотримання загального правила, викладеного у першому реченні пункту 1 статті 1 Першого протоколу до Конвенції, таке втручання повинно встановлювати «справедливий баланс» між потребами загального інтересу суспільства та вимогами захисту прав окремої особи. Отже, має бути забезпечено належне пропорційне співвідношення між використаними засобами та поставленими цілями²⁰⁶.

Важливо відмітити, що втручання не повинно завдавати значної шкоди володільцю майна. Для цього держава повинна дотримуватись певного балансу при втручанні у право особи на мирне володіння майном та надавати відповідну компенсацію, оскільки останній починає нести певні збитки у разі втручання. Для цього втручання повинно здійснюватися з розумним співвідношенням та з обґрунтованою пропорційністю.

У разі відсутності розумного співвідношення та обґрунтованої пропорційності між метою втручання держави в право особи на мирне володіння майном та збитками, які несе особа у зв'язку з неможливістю володіти своїм майном, а також у разі відсутності компенсації за втручання та законних підстав

²⁰⁶ стаття 1 першого протоколу до конвенції про захист прав людини і основоположних свобод: практичний та теоретичний аспект - Адвокатське об'єднання "Barristers". Адвокатське об'єднання "Barristers". URL: <https://barristers.org.ua/2019/03/18/pomichnyk-advokata-ao-barristers-troyan-oleksandr-statya-1-pershogo-protokolu-do-konventsii-pro-zahyst-prav-lyudyny-i-osnovopozhnyh-svobod-praktychnyj-ta-teoretychnyj-aspekt/>

такого втручання, здійснюється грубе порушення права особи на мирне володіння майном.

Таким чином, стаття 1 Першого протоколу до Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод захищає право власності особи від свавільного втручання держави у її права. Однак, суд допускає окремі випадки, коли втручання у права особи є допустим для задоволення «суспільного інтересу», проте таке втручання не повинно перевищувати певну межу між інтересами суспільства або держави та інтересами окремої особи. Для цього необхідно дотримання державою певного балансу та тільки на умовах або підставах передбачених у національному законодавстві держави, у іншому випадку буде порушення статті 1 Першого протоколу до Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод.

Виходячи з викладеного можна дійти висновків, що заяви до Європейського суду про порушення прав юридичних осіб щодо майнових та земельних відносин є дієвим інструментом правового захисту у випадках, коли вичерпані можливості захисту прав в національних судах. Разом з тим, є ряд недоліків системи європейського захисту у співвідношенні з українським законодавством, що не дозволяє повною мірою реалізувати право на захист саме для юридичних осіб.

Важливе значення для розвитку національного законодавства мають правові позиції Європейського суду, на які орієнтується сам суд у наступних аналогічних рішеннях, і які є джерелом права для українських судів. Найістотнішим недоліком захисту прав юридичних осіб на захист земельних та майнових прав через звернення до Європейського суду є тривалість строків розгляду, необхідність використати саме юрисдикційні засоби захисту порушених права і проти повне коло судових інстанцій оскарження через судову систему адміністративних та судових актів, які порушують права суб'єктів господарювання. Особливо це знижує ефективність захисту прав підприємницьких організацій, для яких порушення їх майнових прав тягне найнесприятливіші наслідки, аж до ліквідації, тому, звичайно, бізнес

зацікавлений в ефективному та оперативному захисті своїх прав національними судами.